

УДК 327(477)

Микола Алексієвець, Ярослав Секо

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВІД БАГАТОВЕКТОРНОСТІ ДО БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНОСТІ

У статті проаналізовано еволюцію зовнішньополітичного курсу України в період незалежності. Основна увага приділена відносинам України з ЄС, НАТО, США та Росією.

Ключові слова: Україна, зовнішня політика, багатовекторність, нейтралітет, євроінтеграція, євразійство.

Зовнішня політика України стала важливим аспектом утвердження державності. Тож аналізуючи її двадцятип'ятирічний період, важливо не лише проаналізувати зроблене, визначити досягнення й прорахунки, але й осмислити зайняте в результаті реалізації зовнішньополітичного курсу місце України в глобальному світі. У цьому контексті згадується відома теза З. Бжезінського, який появу незалежної України поставив у один ряд із такими фундаментальними геополітичними подіями ХХ ст. як розпад імперій після Першої світової війни та поділ 1945 р. Європи на два блоки [1, с. 125]. На початках вона сприймалася, переважно, гарним компліментом, або дипломатичним жестом. А розчаровуючі перші роки незалежності, робили її політологічним непорозумінням. Лише зміни останніх років у міжнародній політиці та внутрішньому розвитку України, доводять висловлене в афористичній формі глибоке розуміння структури міжнародних відносин.

Визначення місця України в системі міжнародних координат відбувалося в період руйнування біполярної системи світу. Першим проявом власної міжнародної активності вважають розгляд питання “Про участь МЗС УРСР у розробці концепції діяльності УРСР на міжнародній арені в нових умовах” колегією МЗС УРСР 29 квітня 1990 р. Проте, лише після прийняття 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет, було юридично закріплено намір УРСР вийти на міжнародну арену в якості самостійного суб'єкта. Українська РСР проголошувалася “рівноправним учасником міжнародного спілкування” та суб'єктом міжнародного права, який “здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій” [2, с. 185]. Одним із перших кроків такого усамостійнення стало підписання 19 листопада 1990 р. головою Верховної ради УРСР Л. Кравчуком та головою Верховної ради РРФСР Б. Єльциним договору про співробітництво двох республік.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. зробило зовнішню політику необхідним атрибутом державності, і, одночасно, інструментом її утвердження. За чверть століття зовнішньополітичний курс України здійснювався п'ятьма президентами та дев'ятьма міністрами закордонних справ. Отож, зовнішня політика пройшла кілька етапів, які, попри різні тлумачення в науковій літературі, засвідчили зростання фаховості й професіоналізму дипломатів у розумінні національних інтересів та їх відстоюванні в конкурентному середовищі. Серед очевидних досягнень – забезпечення міжнародного визнання України іноземними країнами, налагодження

двосторонніх відносин, розбудова договірно-правової бази, розвиток рівноправного співробітництва, забезпечення міжнародного визнання державних кордонів і територіальної цілісності України, відкриття дипломатичних представництв за кордоном. Наприкінці 1993 р. Україну визнали 149 країн, 132 з яких встановили з нею дипломатичні відносини, а понад 50 – відкрили в Україні посольства і консульства [3, с. 35]. Інакше і не могло бути в глобальному світі, де зближення інтересів далеких між собою країн визначаються економікою, політичною підтримкою, наявністю діаспори тощо. Україна стала повноправним учасником міжнародних (ООН, ОБСЄ, Рада Європи) та регіональних (ГУАМ, ОЧЕС) організацій.

Зміст зовнішньої політики молодій державі – усамостійнення ролі України в міжнародних відносинах як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин, найперше передбачав вихід з-під геополітичного впливу Росії й формування з нею нового типу відносин, на основі поваги до суверенітету та добросусідстві. Логічним продовженням цього стала презентація України в світі й окреслення власного місця в системі міжнародних відносин, яке б відповідало світоглядним і цивілізаційним орієнтаціям українців. Сьогодні очевидно, що реалізувати це надзавдання дипломатичним шляхом не вдалося. Проблема, що зав'язана на спільності кордону, історії, економічних зв'язків, менталітету, геополітичних інтересів, виявилася ускладненою воєнним протистоянням.

Складність у визначенні зовнішньополітичного курсу зумовлювалася відсутністю чітких орієнтацій та консенсусу серед нового політичного класу, для якого незалежність стала вимушеною умовою та світоглядною розколотою громадян. Симптоматичним було питання, яке часто ставили на початках незалежності інтелектуали – “Quo Vadis, Україно?”.

Продовженням невизначеності було аналогічне нерозуміння місця України Заходом, який в усталеній назві “the Ukraine”, змушений був відкинути артикль, який робив із держави територію. Зовнішня політика України розпочиналася в умовах неготовності світу до незалежної України, адже розпад СРСР виявився несподіваним для основних геополітичних гравців. Основний із них – США, попри радість від розпаду СРСР, насправді не знав, що робити на 1/6 земної поверхні. Тому, по-інерції, Захід дивився на Україну очима Москви, продовжуючи дипломатію кінця “холодної війни”, ігноруючи Україну і не виявляючи до неї належного інтересу.

У роки незалежності основні завдання зовнішньої політики окреслювалися трикутником США – ЄС – Росія. Його конфігурація у 1992–2015 рр. постійно змінювалася, а отже – змінювалися і позиції України. Росія наполегливо намагалася залучити Україну до власних інтеграційних проектів на пострадянському просторі. Втім, суттєвим мінусом такої пропозиції була відсутність формальної рівності партнерів, Київ безпідставно підозрював Москву в імперських комплексах. ЄС, зі свого боку, не пропонував чітких перспектив, а лише був заклопотаний філологічними вправами щодо визначення форми сусідства. Інтереси США щодо України впливали зі стратегічних засад геополітичного домінування в світі, отож, українська дипломатія, розглядала відносини зі США в якості важливого аргументу в регіональному позиціонуванні та євроатлантичній інтеграції. Блукаючи в трикутнику, і, реагуючи на його мінливість, українська політична еліта виробила різні зовнішньополітичні концепції – нейтралітету і позаблоковості, багатовекторності, європейської та євроатлантичної інтеграції, євразійства та рівнонаближеності [4, с. 611], аналіз яких пропонується в цій статті.

Витоки позаблоковості – в Декларації про державний суверенітет. У ній проголошувався намір УРСР “стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох

неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї” [2, с. 185]. На думку А. Зленка, позаблоковість, в умовах існування великих військових блоків – ОВД і НАТО, розглядалася суттєвим фактором у процесі досягнення незалежності України [4, с. 612]. Однак, декларована позаблоковість пережила розпад ОВД, і стала нарижним каменем української зовнішньополітичної доктрини. Найповніше це прозвучало в Постанові Верховної Ради України “Про основні напрями зовнішньої політики України” (2 липня 1993 р.). У ній, дещо ідеалістично, окреслювалося головне завдання – “стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі” [5]. З-поміж основних напрямків, “домінанто двосторонніх відносин з прикордонними державами” визначалися українсько-російські відносини, що мали розвиватися в руслі “справжнього добросусідства, взаємоповаги і партнерства”. Роль України полягала в намірі “стати надійним мостом між Росією і країнами Центрально-Східної Європи” [5]. Визнаючи провідну роль західних країн у тогочасній міжнародній системі, Україна висловила за встановлення з ними “відносин політичного і військового партнерства, взаємовигідного економічного співробітництва, широких культурних, наукових, гуманітарних зв’язків” [5]. Мова йшла про відновлення давніх зв’язків із європейською цивілізацією, як “підґрунтя для розширення участі України в європейських структурах” [5]. “Особливе значення” у контексті інтеграції України в загальноєвропейський і світовий економічний простір відводилося відносинам зі США [5].

Документ підкреслював необхідність нарощення участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї та визначав перспективну мету – членство України в Європейських співтовариствах, а також інших західноєвропейських та загальноєвропейських структурах. Вказувалося на необхідності заключення з ЄС Угоди про партнерство і співробітництво, як “першого етапу просування до асоційованого, а згодом – до повного... членства у цій організації” [5].

У реаліях сьогодення тривале декларування позаблоковості вважається помилкою української дипломатії. Однак, як нам здається, проблема була не стільки в позаблоковості (за певних умов вона могла б стати нарижним каменем європейської безпеки), скільки у невмінні закріпити проголошений курс у міжнародних документах. Не випадково, позаблоковість України розглядалася як лавірування між Росією і НАТО, і не додавала плюсів.

Ключова роль у перші роки незалежності відводилася відносинам із Росією. Сьогодні варто переосмислити твердження про мирний розпад СРСР у 1991 р. Юридична сторона питання, якою всі задовольнилися, приховала надзвичайно складний пласт проблем геополітичного, економічного, ментального характеру. Метастази розпаду СРСР помітні в складності процесів на пострадянському просторі, збереженні до сьогодні “гарячих точок” у Нагірному Карабасі, Придністров’ї, Південній Осетії тощо. “Гібридна війна” між Росією і Україною – специфічний прояв триваючого розпаду СРСР.

Інтеграція в європейський простір відбувалася в умовах незавершеності розпаду СРСР, який проявлявся у специфічних проектах пострадянської інтеграції, ініційованих Москвою. Україні належало самовизначитися щодо них, і дати чіткі сигнали західному співтовариству стати Європою ціннісно й інституційно. Відтак, відносини із Росією, урегулювання спірних питань, породжених бюрократичним розвалом СРСР, стали визначальними. Без самовизначення щодо Росії, здатності останньої поважати український суверенітет і вибір, європейська інтеграція не мала інституційних перспектив. Дипломатичний паліатив “в Європу разом із Росією”, на Заході серйозно не сприймався.

Головною складністю українсько-російських взаємин було різне сприйняття один одного. В уявленнях більшості росіян і значної частини українців, особливо російськомовних, Україна сприймалася частиною Росії [6, с. 633]. Ейфорія від дипломатичного визнання не дозволила одразу помітити, що самопроголошення Росією себе спадкоємцем СРСР, повністю нівелювало відомий актив України як засновника ООН. Відмова України від радянського спадку (не лише матеріального, але й історичного), змусила починати власний розвиток із фактичного нуля, що в умовах сформованої світової системи робило державу аутсайдером.

Дипломатичні відносини між Україною й Росією було встановлено 14 лютого 1992 р. Від початку вони будувалися на пошуку формули “дружби”, що було інерцією радянського мислення в дусі “дружби народів”. Це дозволило Кремлю нав’язати українській стороні власний погляд на міжнародну політику, характер міждержавних відносин, спірні питання щодо кордонів, флоту чи активів СРСР. Альтернативою “дружбі” вже тоді мала б стати повага до суверенітету, але здається, що Київ тоді не чітко усвідомлював межі власного суверенітету, оглядаючись на Москву перед кожним кроком на Захід.

Втрата Росією в першій половині 1990-х рр. міжнародних позицій, гіпотетично давала Україні шанс аби позбутися “дружніх” російських обіймів. За тих умов потрібен був вагомий інструмент впливу на Москву, який би дозволив це зробити. Українські дипломати його знайшли в особі Заходу, отож, артикульована в 1990-х євроінтеграція була не наміром здійснити інституційний прорив, а контргрою щодо Росії. “Курс на Захід, – відзначав Г. Касьянов, – було спровоковано, крім природних прагнень увійти до широкого світу, бажанням знайти підтримку і противагу Росії” [7, с. 111].

Важливими для становлення української держави стали відносини зі США. 25 грудня 1991 р. вони визнали незалежність України, а 2 січня 1992 р. – встановили дипломатичні відносини. Візит президента Л. Кравчука до США 5–11 травня 1992 р. передбачав широку презентацію нової країни та пропозиції щодо співпраці. Отриманий статус країни “найбільшого сприяння” з боку США, мало що змінював у позиції Вашингтона, де все ще тривала інерція київських думок Дж. Буша-старшого, висловлених у серпні 1991 р. перед українськими парламентарями: “Свобода – це не те саме, що й незалежність. Американці не підтримують тих, хто прагне до незалежності з тим, щоб змінити колишню тиранію місцевим деспотизмом” [8, с. 9].

Саме тому міжнародне визнання і відносини з Україною американці прагматично поставили в пряму залежність від відмови від ядерної зброї [9, с. 5]. Їх стратегічний інтерес полягав у обмеженні кількості членів ядерного клубу та перешкоді розповзанню ядерної зброї. 14 січня 1994 р. було підписано Тресторонню заяву Б. Клінтона, Б. Сльцина та Л. Кравчука про вивезення з території України ядерної зброї колишнього СРСР.

Завершив ядерне роззброєння України Л. Кучма, який переконав Верховну Раду в необхідності приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (16 листопада 1994 р.). Це сприяло успіху державного візиту президента України до США (19–23 листопада 1994 р.), в рамках якого було підписано Хартію українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва [10, с. 634, 638].

У контексті сучасних дискусій щодо відмови України від ядерної зброї, ще раз варто підкреслити – зберегти ядерний статус молода держава не могла, і альтернативою цьому був би нинішній шлях Північної Кореї і Ірана. Проблема в іншому – Україна не змогла добитися вагомих гарантій своєї безпеки, територіальної цілісності та економічних вигод. Будапештський Меморандум про гарантії безпеки Україні, підписаний на початку грудня 1994 р. на саміті ОБСЄ США, Великою Британією і Росією, за словами Л. Чекаленко був заявою,

яка “залишилася заявою, не закріпленою на законодавчому рівні державами, що її підписали” [11, с. 19]. Врешті, без’ядерність – слабкість, яку українська дипломатія не змогла зробити брендом сили цінностей.

Відносини із НАТО і ЄС на цьому етапі можна вважати ознайомчими. 22–23 лютого 1992 р. під час візиту в Україну генерального секретаря НАТО М. Вернера, було обговорено питання налагодження політичного діалогу між незалежною Україною і НАТО. А 8 лютого 1994 р. Україна приєдналася до програми НАТО “Партнерство заради миру”. 14 вересня 1995 р. було оприлюднено Спільну заяву України та НАТО, що проголосила “розширення й поглиблення” відносин, які наприкінці 1996 р. дійшли в своїй еволюції до “особливих та ефективних” [10, с. 642].

Наслідком розпочатого діалогу з ЄС стало підписання 14 червня 1994 р. Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (ЄС). Обрана зовнішньополітична модель могла бути реалізованою лише через готовність до проведення реформ та наявності чітких сигналів із Заходу. Однак, ні того, ні іншого не було. Модель європейської інтеграції країн Центрально-Східної Європи для України виявилася не актуальною.

У 1997 р. було заявлено про багатовекторність української зовнішньої політики [12, с. 35]. Вона впливала з уявлень про “геополітичне коло”, у якому будь-який напрям, що відповідав національним інтересам України, насамперед, з точки зору перспективи економічного співробітництва, вважався пріоритетом її зовнішньої політики [4, с. 612]. Акцент на двосторонніх відносинах, логічно поставав продовженням дипломатичного визнання України в світі, а отже, розвивав, наповнював змістом підписані документи. Багатовекторність обґрунтовувалася історичними реаліями, які практично виключають орієнтацію України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрям, відводячи їй роль своєрідної єдиної ланки між заходом і сходом європейського континенту.

Президент Л. Кучма 4 квітня 1996 р. у щорічній доповіді у Верховній Раді підкреслив, що “інтеграція в Європу – наш свідомий і стратегічний вибір” [13, с. 16]. А в інавгураційній промові 30 листопада 1999 р. проголосив стратегічною метою вступ до Європейського Союзу [12, с. 36]. Зі свого боку, ЄС у вересні 1997 р. інтенсифікував діалог з Україною в рамках самітів Україна – ЄС, а в грудні 1999 р. – Європейська Рада затвердила спільну стратегію ЄС щодо України. Ця чотирирічна стратегія визначала засади відносин із державою, яка не є безпосереднім претендентом на вступ у ЄС. Отож, упродовж першого десятиріччя існування незалежної України, її відносини з ЄС нагадували радше намір, а не угоду про входження України до європейського політичного, правового, економічного простору [14, с. 135]. Важливою складовою європейського вектора стала активізація роботи в межах Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та отримання членства в Раді Європи (26 вересня 1995 р.). Позитивні сигнали були отримані від НАТО, з яким 9 липня 1997 р. у Мадриді була підписана Хартія про особливе партнерство [10, с. 643]. У 1999 р. євроінтеграційний тиск України досягнув найвищої точки. Але на засіданні Ради Європи у Гельсінкі Україна не отримала чітких запевнень щодо перспектив. ЄС ухвалив так звану “загальну стратегію” для України, одним із головних пунктів якої була підтримка змін, які б вели до появи в країні “стабільного, відкритого, плюралістичного суспільства” [7, с. 117, 294].

Досягнення позитивного для США результату в питанні ядерного роззброєння, сприяло налагодженню відносин у другій половині 1990-х рр. Свідченням цього став візит президента США Б. Клінтона 11–12 травня 1995 р., у ході якого було висловлено намір надати Україні практичну допомогу в реалізації демократичних і ринкових реформ. Взимку 1996 р. Україна стала для

США третьою (після Ізраїлю та Єгипту) країною за розмірами отримання фінансової допомоги [7, с. 119].

У лютому 1996 р. під час візиту Л. Кучми у США було створено міждержавну комісію Кучма – Гор, а в Спільному комюніке (вересень 1996 р.) вперше офіційно зафіксовано термін “стратегічне партнерство”. Піком відносин на цьому етапі зі США став візит в Україну Б. Клінтона 5 червня 2000 р., та підписання Спільної заяви щодо поглиблення стратегічного партнерства [15, с. 83]. Потрібно відзначити, що деклароване “стратегічне партнерство” в американському розумінні традиційно поступається відносинам із “союзниками” та “друзями”.

Позитивна динаміка на заході співпала зі значними змінами на російському векторі. Асиметрія у відносинах із Росією стала константою при веденні переговорів щодо підписання базового договору між Україною і Росією. Російська сторона розглядала його кризь призму переговорів щодо Чорноморського флоту, які тривали з квітня 1992 р. до 28 травня 1997 р. [16, с. 81]. Заключення трьох основних угод щодо флоту – “Про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України”, “Про параметри розподілу Чорноморського флоту”, “Про взаєморозрахунки пов’язані з розподілом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської федерації на території України”, уможливили візит президента Росії Б. Єльцина в Київ, і підписання Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною (31 травня 1997 р.). Відносини з Російською Федерацією отримали статус стратегічних. Проте, саме поняття “стратегічність” нівелювалося. В ці роки аналогічні “стратегічні” відносини було встановлено майже з двома десятками країн, які дуже часто знаходилися між собою у поганих стосунках.

Політика балансування дозволила Україні дистанціюватися від Росії, через знаходження різноманітних партнерів. З іншого боку, вона вела до м’якого ізоляціонізму України, і не передбачала справжньої інтеграції ні в Росію, ні на Захід [6, с. 634]. У 2001 р. МЗС України відмовилося від принципу багатовекторності, оскільки країна визначилася з пріоритетом – європейським вибором. 23 травня 2002 р., на засіданні Ради національної безпеки та оборони України під головуванням Л. Кучми було визнано, що нейтралітет є для України безперспективним, і прийнято рішення розробити стратегію, яка б передбачала вступ України в НАТО. У прийнятому Верховною Радою Законі України “Про основи національної безпеки України” (17 червня 2003 р.), серед головних зовнішньополітичних завдань було виокремлено “забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейських та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також іншими державами” [17].

Утім, закріпити успіхи на євроатлантичному і європейському векторі в цей час не вдалося. Після приходу до влади в США Дж. Буша-молодшого відносини з Україною ускладнилися. Покращення російсько-американських відносин після терактів 11 вересня 2001 р. сприяло випаданню України з геополітичних планів США, і поверненню України в російську зону відповідальності. “Справа Гонгадзе”, “касетний скандал” та ситуація навколо продажу українських “Кольчуг” Іраку, перервали діалог зі США на найвищому рівні. Візити шефа Пентагону Д. Рамсфельда, радниці президента США з питань національної безпеки К. Райс (2001 р.), держсекретаря М. Олбрайт (2002 р.) в Україну засвідчили похолодання відносин. Отож, вже на празькому саміті НАТО у листопаді 2002 р. організатори змушені були розсаджувати лідерів країн-учасників за французькою абеткою, аби Президенти США і України не опинилися поруч.

За нових умов українська зовнішня політика здійснила відчутний крен у бік Росії, і суголосно з нею заявила про необхідність розвитку євразійського вектора, який доповнюватиме і розширюватиме європейський. Євразійство як ідеологічний продукт російських геополітиків, приховувало очевидність – намір Росії активізувати навколо себе зближення пострадянських держав. Присутність у 2001 р. президента Росії В. Путіна на святкуванні 10-річчя незалежності України, мала підкреслити новий формат відносин між країнами. Активне проведення року України в Росії (2002 р.) та року Росії в Україні (2003 р.) стали вищою точкою зближення на цьому етапі. Регулярними стали зустрічі президентів Л. Кучми та В. Путіна, інтенсифікувався діалог на рівні голів парламентів, прем'єр-міністрів та членів кабінетів міністрів. В обмін на політичну підтримку Росії, Україна посилила власну участь у роботі СНД, а 17 вересня 2003 р. – підписала Угоду про формування Єдиного економічного простору між Росією, Казахстаном, Україною й Білоруссю. Показово, що участь України в цьому проекті розглядалася іноземними дипломатами й політиками в якості альтернативи до європейської інтеграції [18, с. 149].

У ці роки було досягнуто зрушень у питанні демаркації кордонів. 28 січня 2003 р. у Києві президенти Л. Кучма і В. Путін підписали Договір про сухопутний кордон між Україною та Російською Федерацією. Сторони офіційно підтвердили, що не мають одна до одної територіальних претензій. Втім, складним залишалися питання демаркації Азовського моря, свідченням чого став конфлікт навколо о. Коса Тузла наприкінці 2003 р.

Діючи за принципом “не наламати дров”, українська дипломатія проводила дуже обережну політику у європейському та російському напрямках, що не сприяло рухові. Навпаки, серйозні політичні й економічні поступки з боку України сприяли деформуванню україно-російських відносин, їх зміцненню від рівня партнерських відносин до відносин залежності. Не змігши за перші роки незалежності відірватися від Росії, Україна знову попала в зону російського впливу в якості об'єкта політичної, економічної, культурної, інформаційної експансії.

Зовнішньополітичний курс Л. Кучми, висловлений афористичним “Україна – не Росія”, був закономірним з огляду на розпочате в 1991 р. розходження України і Росії, але був позбавленим перспектив у тривалій часовій перспективі. Вибудувана Л. Кучмою зовнішньополітична модель з акцентом на євроінтеграції та стратегічним партнерством зі США і Росією відповідала тогочасним міжнародним реаліям, і дозволяла балансувати між геополітичними гравцями. Однак, її слабким місцем стала нездатність витримувати різкі однобічні рухи.

Це стало очевидно в роки президентства В. Ющенка. “Майдан – 2004” проартикулював на весь світ європейський вектор, і започаткував другу хвилю “інтеграційного тиску на Європейський Союз з боку владної еліти України” [7, с. 386]. Події листопада – грудня 2004 р. змінили уявлення європейців щодо України. Її почали локалізувати як країну, що розташована не просто на сході, а на “сході Європи”, а дехто визнав її невід'ємною складовою єдиної європейської цивілізації й політичного простору.

Новий “помаранчевий” образ України співпав із розширенням ЄС. Виникнення спільного кордону між Україною і ЄС спонукало політиків шукати нові формули тіснішої взаємодії. Результатом активізації діалогу на найвищому рівні стало підписання 21 лютого 2005 р. трирічного Плану дій Україна – ЄС у рамках європейської політики сусідства. Утім, підписаний документ не наповнив відносин Україна – ЄС новим змістом, адже розглядався Брюсселем у якості альтернативи інтеграції й асоціації. Намагаючись довести серйозність намірів щодо Європи, українське керівництво запропонувало “Дорожню карту” – річну програму виконання заходів щодо інтеграції.

Загальне піднесення в Європі швидко змінилося розчаруванням діями нової української влади. Вже через рік експерти констатували: “проєвропейськи налаштований глава держави не сформулював цілісну та довготривалу стратегію інтеграції України до Європейського Союзу” [19, с. 5]. А одночасний провал ратифікації Договору про запровадження Конституції для Європи на референдумах у Франції та Нідерландах, спричинив переосмислення європейськими чиновниками політики приєднання. Європейський Парламент заявив, що ЄС “сягнув меж своєї поглинальної здатності”, а Єврокомісія у листопаді 2005 р. запропонувала у близькій та середній перспективі зосередитися на поступовому приєднанні країн Західних Балкан, утримуючись від надання перспективи членства східноєвропейським країнам [19, с. 5]. Позицію єврочиновників того часу в питанні діалогу з Україною найповніше характеризує теза: “усе, крім членства”. У цьому руслі можна розглядати пролонгацію на рік у 2008 р. дії Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС від 1994 р. Україні було запропоновано реалізувати двадцять три додаткові заходи до Плану дій Україна – ЄС. Світова економічна криза також негативно позначилася на перспективах європейської інтеграції. На паризькому саміті 2008 р. Україна – ЄС, Київ так і не почув про власні європейські перспективи.

Ці невдачі В. Ющенко намагався компенсувати активізацією відносин зі США. Під час його візиту у квітні 2005 р. до США, було підписано спільний документ – “Порядок денний українсько-американського стратегічного партнерства у новому сторіччі”, в якому, зокрема, висловлено американську підтримку інтеграції України до європейських, євроатлантичних і міжнародних інституцій [20, с. 522]. США розглядався головним лобістом входження України в НАТО.

У січні 2008 р. американський сенатор Р. Лугар оголосив, що Україна подала заявку на приєднання до програми дій щодо набуття членства в НАТО (ПДЧ). Втім, тогочасна зовнішньополітична кон’юнктура виявилася не сприятливою. Покращення відносин із Вашингтоном позначалося на європейських перспективах України. Лідери ЄС – Німеччина та Франція, тісно співпрацюючи з Росією, на квітневому саміті НАТО у Бухаресті у 2008 р. заблокували приєднання України до ПДЧ.

Спроба компенсувати цю невдачу через налагодження стратегічного партнерства зі США, про що було заявлено вашингтонською декларацією міністра закордонних справ України В. Огризка та державного секретаря США К. Райс від 19 грудня 2008 р., також не досягла успіху. У січні 2009 р. нова адміністрація Б. Обама оголосила про “перезавантаження” відносин із Росією. Відтак, український напрям знову втратив для США пріоритетність.

До плюсів зовнішньої політики президента В. Ющенко потрібно віднести отримання Україною статусу країни з ринковою економікою (2005 р.) та входження в СОТ (5 лютого 2008 р.). Однак, Україні не вдалося змінити парадигму відносин з ЄС, перевівши її з площини партнерства в площину реальної інтеграції.

Існування еkleктичного “помаранчевого” табору і згуртованого “біло-синього”, в умовах парламентсько-президентської республіки, позначилися на зовнішньополітичному курсі. Підтвердженням цього стала антинатівська позиція прем’єр-міністра України В. Януковича у вересні 2006 р. у Брюсселі, яка в ключових положеннях повністю розходила з курсом президента В. Ющенко. Не випадково дослідники відзначали, що “впродовж 2005–2010 рр. в дипломатичній реальності Україна продовжувала дотримуватися багатовекторного курсу. Навіть революційна утопія європейського інтеграційного штурму не могла підмінити жорстких реалій асиметричних на користь Росії українсько-російських відносин” [21, с. 32].

“Помаранчева революція” суттєво порушила рівновагу в трикутнику ЄС – США – Росія. Росія побачила в “кольорових революціях” загрозу власній безпеці й категорично відмовилася сприймати зміни. Причини цього варто шукати в особливостях її внутріполітичного розвитку. Саме в ці роки, за словами О. Дергачова, Росія “вступила в період визначеності” – цілком утвердилася парадигма її розвитку, яка поєднувала великодержавність, націоналізм, особливий цивілізаційний шлях. У Кремлі було віднайдено особливу модель “суверенної демократії”, базовану на особливому статусі чиновництва, призначеній ролі права, яка цілком очевидно віддаляє країну від європейської спільноти” [22, с. 6].

За таких умов, українсько-російські відносини опинились у найнижчій точці свого розвитку з часу розпаду СРСР. Міністр закордонних справ Російської Федерації С. Лавров прогнозував, що “вступ України в НАТО спровокує глибоку кризу російсько-українських відносин” [22, с. 33]. Однак, не лише це викликало роздратування керівництва Росії. В. Ющенко спробував вивести українську політику з системного копіювання російських моделей суспільно-політичного і зовнішньополітичного розвитку, елементом чого стало принципово нове бачення історії україно-російських відносин. Ключова роль відводилася темі голодомору 1932–1933 р., і визнанні його геноцидом українського народу на міжнародному рівні, суттєвому перегляду піддалися оцінки Другої світової війни тощо.

Експерти відзначали, що з самого початку російське керівництво будувало відносини з Україною більше на політико-ідеологічних засадах, ніж на загальноприйнятих принципах міжнародних відносин [7, с. 110]. Отож, зовнішня і внутрішня політика В. Ющенка ще більше загострила політичну складову цих відносин. Підтримка Україною Грузії під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р., засвідчила незалежність від Москви в оцінці міжнародних процесів.

На такі розбіжності цивілізаційного характеру Росія відповіла асиметричними ударами по Україні. Використовуючи економічну залежність України, Росія розв’язала газові (2005, 2009 рр.) та торговельні (обмеження щодо ввезу в Росію українських труб, металу, синтетичних волокон, цукру тощо) війни. Активізувалася російська політика в інформаційному полі України, провокуючи наростання сепаратизму серед росіян і російськомовного населення, нагнітаючи “антинатівську істерію”, загострюючи мовну ситуацію.

Російська політична еліта виявилася нездатною сприйняти нові реалії міжнародних відносин. Відверта неповага Росії до сусідів та їх суверенітету стала головною причиною зростання антиросійських настроїв на пострадянському просторі. Погляди російської політичної еліти в питанні сприйняття загроз не зазнали жодних змін у порівнянні з періодом холодної війни. Концепція “ворожого оточення”, яка передбачає здатність Росії утримувати під контролем прилеглий до її кордонів географічний простір та сусідні країни, що містяться в ньому [6, с. 637], залишилася найдієвішим елементом ведення зовнішньої політики. Було, хіба-що, знайдено нове ідеологічне виправдання – захист російськомовного населення.

Віктору Ющенко не вдалося забезпечити страховки власному зовнішньополітичному курсу від дій Росії. Б. Парахонський пояснював російську перевагу чіткістю розуміння того, що, і на яких умовах, вона хоче від України. Україна ж, зі свого боку, продовжувала жити за принципом реагування на виклики, не маючи чіткої стратегії відносин із зовнішнім світом. За таких умов росіянам доволі легко бути на крок попереду, штучно створюючи “стимули”, на які українська влада відповідала цілком передбачуваними, майже інстинктивними “реакціями” [23, с. 550].

Проблема зовнішньополітичного курсу В. Ющенка була не стільки в різкості окреслення лінії остаточного розходження, відмові від парадигми “дружби” на

користь поваги до суверенітету та співпраці, скільки в помилковості шляху. Хоча правда й у тому, що альтернатива однобічній європейській орієнтації, стала помітною не раніше 2008 р. Саме тоді на експертному рівні було висловлено думку про необхідність більшої виваженості в зовнішньополітичних орієнтаціях.

Концепція рівнонаближеності відштовхувалася від геополітичного становища України та політичних реалій, усвідомлення необхідності розвитку взаємовигідних стабільних відносин як на західних, так і на східних кордонах. Брався до уваги той факт, що у процесі пошуку власного місця в геополітичних координатах, Україна досить часто опинялася перед вибором: Європа – Євразія, Захід – Росія. Спосібом подолання цього було визначено проєкт так званої Великої Європи, трикутника “ЄС – Україна – Росія”, в якому Україні відводилася ключова роль у центрі загальноєвропейських процесів як системоформуючої ланки регіональної структури. Це б дозволило Україні зберегти рівнонаближеність до своїх стратегічних партнерів [9, с. 620].

В. Манджолла, аналізуючи міжнародні відносини того часу відзначав, що відчутне послаблення американської гегемонії призводить до трансформації тристороннього балансування ЄС – Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія. За цих умов, вважав дослідник, “знаходження раціонального співвідношення між концепціями “багатовекторності”, “позаблоковості”, “європейського вибору”, “європейської” та “євроатлантичної” інтеграції, “євразійського вектору” та ін., що може привести до необхідності формування нової парадигми зовнішньої політики України, до появи такого геополітичного проєкту, в реалізації якого наша держава змогла б відіграти конструктивну інтегруючу роль, яка була б адекватна її потенціалу і геополітичному становищу” [24, с. 9].

По суті, ця концепція могла стати логічним розвитком попередньої багатовекторності. На конференції “ЄС – НАТО – Росія: місце та перспективи” (2009 р.), за участю провідних дипломатів та експертів, висловлювалися думки про те, що багатовекторність має залишатися базовим принципом. С. Андрущенко відзначала, що геополітичні реалії України виключають можливість орієнтації лише на один зовнішньополітичний напрям. При цьому, поняття “багатовекторності” мало сприйматися у загальноприйнятому розумінні як розвиток і підтримка відносин держави з багатьма учасниками міжнародного життя. Визначення цих векторів не означає, що вони є рівнозначними за своїм значенням та потенціалом до реалізації національних інтересів України. Політика рівнонаближеності України відкриває можливість для мінімізації конфронтаційних складових геополітичного середовища. У центрі такої політики є максимілізація зусиль з перетворення України на своєрідний геополітичний центр – державу, яка в силу свого географічного положення виконує комунікаційні функції між двома регіональними системами, має потенціал доступу до важливих ресурсів. У основі політики рівнонаближеності лежить принцип рівноваги – відмова від однобічної орієнтації на одну з великих держав, що веде до сателізації країни; це відмова від нейтралітету між наддержавами, що загрожує розділом країни на сфери впливу, це балансування між багатьма центрами впливу на міжнародній арені [25, с. 23].

Ця концепція, яка так і не стала державним зовнішньополітичним курсом, мала на меті подолати перегини в українській зовнішній політиці в період президентства В. Ющенка. Аналізуючи зовнішню політику України під кутом зору цивілізаційних викликів, ми вказували на таку вузлову роль України [26]. Однак, досягнення такого стану було можливе в контексті міжнародних відносин постбіполярного світу, і передбачало досягнення справді великого міжнародного консенсусу. Утім, проблема не тільки в тому, що логіка світових процесів пішла іншим шляхом – до наростання конфронтації, а імперськість і реваншизм

остаточно перемогли в Росії. Головна причина – в неефективності українських реформ, які б мали посилити претензії України на таку посередницьку роль. Україна, на жаль, не довела своєї потреби світу. А отже, логічною стала “втома” від неї на Заході та заперечення її державності в Росії. Реакцією частини українських політичних кіл на позицію Європи в українсько-російських газових війнах стала відмова від цінностей на користь економічного прагматизму.

Втрата темпу в євроінтеграції у 2005–2009 рр., як виявилось, мала фатальні наслідки. Неготовність Європи прийняти Україну, і окреслити перед нею чіткі перспективи входження в ЄС, сприяли ослабленню прозахідних сил усередині України. Новий президент В. Янукович констатував “спуск із захмарних висот на ґрунт реальності” у очікуваннях на європейському напрямку. Не відмовившись від євроінтеграції, В. Янукович заявив про наміри підписати з ЄС угоди про асоційоване членство та зону вільної торгівлі, готовність прийняти допомогу ЄС в проведенні реформ в Україні тощо. Однак, цей рух визначався трьома принципами – прагматизмом, економізацією та позаблоковістю [27, с. 3].

До того ж, проти України почала грати міжнародна кон’юнктура. Розширення ЄС у 2004–2007 рр. змінило регіональний баланс сил. Наближення кордону ЄС до України, зробило її спільним простором зовнішньої безпеки між Росією і ЄС. А це, на думку закордонних експертів, перетворило Україну на поле геополітичної конкуренції [28, с. 4].

Росія найповніше скористалася змінами в українській владі. Тиск на Україну засвідчив, що справжнім, а не декларованим пріоритетом президента В. Януковича були відносини з Росією. До традиційної асиметрії у відносинах додалося відверте закріплення північного сусіда в українській політиці, економіці, культурі та військовій сфері. 21 квітня 2010 р. у Харкові Президенти України та Росії підписали міждержавну Угоду з питань перебування Чорноморського флоту на території України. Згідно з нею термін перебування флоту продовжувався до 2042 р. Оплата за перебування флоту складалася зі щорічних платежів у 100 млн дол. та додаткових коштів, які мали отримуватися за рахунок зниження на 100 дол. ціни на газ, встановленої діючим контрактом [14, с. 95]. Президент переконував, що упродовж короткого терміну йому вдалося “кардинально оздоровити загальну атмосферу українсько-російських відносин і повернути їх на рівень справжнього стратегічного партнерства” [29, с. 9]. З іншого боку, Харківські угоди та різкий крен у бік Росії багатьма експертами справедливо були оцінені як зрада національних інтересів. То ж не випадково, подальші переговори з Росією щодо вступу в Митний союз і формування Єдиного економічного простору відбувалися під сильним тиском Москви.

Новий Закон “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (1 липня 2010 р.), визначив Україну “європейською позаблоковою державою”, серед основних засад якої визначалася неучасть у “військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками”, а головне – “забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі” [30, с. 69].

Повернення до нейтралітету і позаблоковості, на думку А. Орла, означало єдину дієву гарантію безпеки України. Однак, Б. Парохонський, вказавши на зменшення ролі нейтралітету та позаблокового статусу в світі, доводив, що закріплення позаблоковості означало б для України цілковите усунення від будь-якої участі у системі безпеки на Європейському континенті [25, с. 23]. Як показали наступні події, правими виявилися противники позаблоковості. В

цілому, нова доктрина не була позбавлена суперечності, адже позаблоковість і нейтралітет мають різне тлумачення в міжнародній політиці. Позаблоковість передбачала можливість перегляду цього статусу в односторонньому порядку в разі загрози національній безпеці, однак, набуття постійного нейтралітету ставало недосяжним з огляду на рішення про продовження перебування на території України військових баз Російської Федерації [11, с. 18].

На думку С. Віднянського, політичний курс В. Януковича означав “оновлену редакцію багатовекторного зовнішньополітичного курсу України” [21, с. 34]. У 2010 р. було призупинено просування в НАТО – ліквідовано комісію з підготовки вступу України до НАТО, а Київський апеляційний суд заборонив проведення референдуму з питання вступу України до НАТО.

У 2013 р. світові ставки щодо України зросли. Росія намагалася не допустити підписання Угоди про асоціацію з ЄС, пропонуючи в якості альтернативи Митний союз. Залежність від Росії спонукала до словесних маневрів. Міністр закордонних справ Л. Кожара визначав місце України в Європі “в широкому розумінні”. Така Європа, що “не закінчується на межі Донбасу та Слобожанщини, а охоплює великий простір від Атлантики до Стамбула, Уралу та Кавказу” [32, с. 6] мало узгоджувалася з думками європейців. По-друге, міністр наголосив на функціоналістському розумінні ЄС Україною як “потужного зовнішнього інструмента внутрішнього реформування”. Кожара висловив амбівалентність команди В. Януковича, за якою “Україна – європейська держава, але водночас – держава слов’янська, що зближує нас із Росією, іншими державами Сходу Європи” [32, с. 6].

Граючи на протиріччях ЄС і Росії, українські дипломати намагалися реалізувати модель подвійної зони вільної торгівлі. Реалістичність такого сценарію була можлива лише через встановлення системного компромісу з Росією, однак, для її керівництва європейська інтеграція України була категорично неприйнятною. До того ж, затіваючи складні дипломатичні переговори, Україна не мала реальних важелів впливу на ЄС і Росію. Одночасне підписання Угоди з ЄС і входження в Митний союз виключалося Брюсселем та Москвою.

Опинившись у зовнішньополітичному цейтноті, В. Янукович у 2013 р. на листопадовому саміті ЄС у Вільнюсі відмовився від підписання Угоди з ЄС про асоціацію. Стало очевидним, що політичний тиск Росії, і, як згодом виявиться, особиста залежність В. Януковича від Кремля, отримали перевагу над інтересами значної частини українців. Викликані різкою зміною політичного курсу, внутрішні процеси в Україні знову оголили значні протиріччя між українцями та суттєво вплинули на конфігурацію політичних еліт. Втеча В. Януковича і його найближчого оточення в Росію, яка відбулася в умовах гострого протистояння з суспільством, супроводжувалася здачею національних інтересів. Керівництво Росії зайняло відверто ворожу позицію щодо внутрішніх процесів в Україні, і, використовуючи наявні ресурси, почало активно підтримувати сепаратистські тенденції в Україні. Мета Росії стала очевидною – розчленування України. Заяви її політичного керівництва про випадковий характер української державності, дозвіл парламенту на використання російських військ за межами країни, не могли мати різних тлумачень.

У 2014 р. дії Росії щодо України виявилися відверто експансіоністськими – окупація Криму і розв’язана війна в Донецькій і Луганській областях. Анексія Криму, окрім усіх правових наслідків, мала одну специфічну рису – вона остаточно зруйнувала примару “дружби” у відносинах між Україною і Росією. Крим як “хрущовський подарунок” був певною гарантією стабільності міждержавних відносин, адже відомо, що російська політична еліта в неофіційних виступах не визнавала його української приналежності. Однак,

одностороннє порушення цього хиткого балансу, повністю перекреслило парадигму “дружби” у двосторонніх відносинах. З цього моменту, за словами міністра закордонних справ П. Клімкіна, нас поєднує лише географія: “Будь-які відносини будуються на довірі... І ось від цієї всеохопної довіри між Україною і Росією не залишилося й сліду. Перспектив відновлення цієї довіри найближчим часом я не бачу. Говорити навіть про формальну нормалізацію українсько-російських відносин, допоки йде гібридна війна на Донбасі, доки існує тимчасова окупація Крима, не доводиться. Ми, природно, як сусіди чисто географічні, будемо вирішувати якісь практичні проблеми співіснування. Але все це не буде складатися в палітру нормальних міждержавних відносин” [32].

За цих умов зовнішньополітичний курс держави набув нетипової для попередніх етапів чіткості. 23 грудня 2014 р., з ініціативи президента П. Порошенка, Верховною Радою України були прийняті доповнення до законів, які полягали у відмові від політики позаблоковості. Так, у Законі України “Про основи національної безпеки” вказувалася чітка мета: “інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір”, а в питанні співпраці з НАТО – “досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації” [33]. Аналогічно був відкоригований Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, який визначив метою України набуття членства в НАТО.

Реалізацією нового курсу стало підписання 27 червня 2014 р. Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та її одночасна ратифікація 16 вересня Верховною Радою та Європейським парламентом. Вже з листопада 2014 р. набули чинності окремі частини Угоди, а з 1 січня 2016 р. – запровадила поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі. Угода про асоціацію зафіксувала важливі положення щодо визнання Європою України європейською країною, яка “поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу”, її прагнення до посилення європейської ідентичності, наявність міцної суспільної підтримки в Україні європейського вибору [34].

Попри це, просування в європейському напрямку не позбавлене складнощів, що проявляється у відсутності політичної стабільності та конфлікті на сході України, які гальмують реформування країни. Свою роль відіграють інституційні складнощі в ЄС, який переобтяжений грецькою кризою, проблемою мігрантів та зростанням євроскептицизму тощо.

На новий рівень відносин вийшли відносини зі США, керівництво яких підтримало революційні зміни в Україні. 18 грудня 2014 р. президент США Б. Обама підписав “Закон про підтримку свободи України”, який визначив Україну союзником США за межами НАТО. США та ЄС не лише забезпечили широку міжнародну підтримку Україні, але й увели в 2014 р. санкції щодо Росії. На новий рівень вийшла військова співпраця зі США, яка, втім, відбувається на американських умовах. Це чітко проявилось у відмові надати Україні наступальну стратегічну зброю.

Попри нові акценти у зовнішньополітичному курсі України й посиленні співпраці з НАТО, у травні 2015 р. було розсталено короткострокові акценти з обох боків. Помічник заступника генерального секретаря НАТО Дж. Шеа заявив про існування розуміння між НАТО і Україною, що “Україна ще не готова, і що є більш термінові пріоритети щодо вирішення ситуації на сході, а також проведення реформ у багатьох сферах” [35]. Зі свого боку, наприкінці червня 2015 р. П. Порошенко також стримано оцінив перспективи щодо членства: “Час іще не прийшов. Для приєднання до Альянсу ми повинні відповідати деяким стандартам. Ми працюємо над реформами всередині країни, у сфері економіки, соціальної і адміністративній сферах. Це буде довгий процес – мінімум 6–7

років. Коли ми будемо готові, ми оголосимо референдум і запитаємо народ України, повинні ми входити в НАТО чи ні” [36].

У 2014–2015 рр. українським дипломатам вдалося надати міжнародний резонанс подіям в Україні, що по-новому зорієнтувало місце держави в світі. Протидія російській агресії та захист територіальної цілісності України є пріоритетом зовнішньої політики, а міністерством для цього задіяно весь міжнародно-правовий інструментарій, дипломатичні важелі та міжнародні майданчики. Водночас дії США та ЄС щодо Росії в Україні часто вважалися не адекватними викликом. Дипломатична “стурбованість” подіями на сході України не сприяла заспокоєнню агресора. А нормандський формат переговорів щодо ситуації в Донбасі досягнув лише проміжних цілей, заморозивши конфлікт.

Уперше з моменту проголошення незалежності, Україна довела свою важливість у глобальних міжнародних проектах, підтвердивши, тим самим, думку З. Бжезінського. За словами О. Власюка, Україна постала точкою розгалуження історичних шляхів, вузловою точкою де зосередилися нові можливості й загрози. Нині складається “український прецедент” та шаблон узгодження конфліктів, який матиме універсальне значення. Спосіб і наслідки розв’язання конфліктної ситуації на сході України, по суті, визначить перспективи світового порядку [37, с. 8].

Маятникові хитання України, персоніфіковані в зовнішньополітичних курсах українських президентів, у кінцевому випадку сприяли розштовхуванню зовнішньополітичних партнерів та зумовили загострений інтерес до України. Зі свого боку, Україна чіткіше зрозуміла власне місце. Результатом цього стало зростання конфліктності в регіоні та початок боротьби за Україну, яка, втім, відбувається з огляду на власні інтереси Вашингтона, Москви і Брюсселя.

Український зовнішньополітичний курс пройшов тривалу еволюцію від афористичного самоусвідомлення “Україна – не Росія” до чіткості в артикуляції європейської належності країни як у минулому, так і на сучасному етапі. Ключовими у такому світоглядному перевороті варто вважати українсько-російські відносини. Попри декларації та офіційні заяви, вони так і не стали “стратегічним партнерством”, а розвивалися конфліктно, нерівноправно та асиметрично. Можна стверджувати, що їх змістом стало не формування нової парадигми відносин, а – розрив із багатовіковим спадком спільного минулого. Не випадково, відносини з Україною Росія будувала, виходячи не із нових цінностей, яких у неї просто не виявилось, а на основі здатності формувати в Україні потужне російськоорієнтоване середовище, орієнтоване на ностальгію та ідеологічно вмотивоване прочитання спільної історії, в якому імперське домінування вивисується над національним дискурсом.

Із 2014 р. українська зовнішня політика розвивається в умовах участі у збройному конфлікті, в якому сепаратистські настрої громадян “гібридно переплелися” з участю російських військовослужбовців. Традиційно зовнішня політика вважається продовженням внутрішньої. Хитання між Європою і Росією породжені внутрішньою невизначеністю та амбівалентністю світогляду громадян. Однак, за нових умов саме зовнішній вибір України починає відігравати значну роль у виборі моделі реформування, стратегії національної безпеки, ментальності українців. “Фактор Путіна” чи не найповніше дозволив окреслити багатьом громадянам межі власної ідентичності, в якій, скажімо, мовне чи конфесійне питання (головні подразники на попередньому етапі) виявилися другорядними.

За цих умов європейський вектор, при відсутності проголошених Заходом перспектив членства, набув безальтернативності. Утім його потужність, опірність внутрішнім і зовнішнім викликам ще не до кінця зрозуміла.

Зростаючий вплив США і ЄС на Україну наразі не довів їх бачення України як рівноправного партнера, а також здатність виступити гарантом безпеки.

Виразна проєвропейська орієнтація України з 2014 р. вимагає адекватного розуміння Вашингтона і Брюсселя, яка без належної підтримки може змінитися. Нова хвиля “розчарування Україною” здатна не просто вибити стілець з-під ніг і стимулювати крен у бік Росії, але й розколоти державу. Останнє не бажане не лише для українців, але й для стабільності структури міжнародних відносин, у якій посиляться елементи хаотизації з не прогнозованими наслідками.

Список використаних джерел

1. *Виступ* американського політолога Збігнева Бжезінського при отриманні нагороди Антоновичів у Києві // Сучасність. – 1992. – № 9. – С. 125–126.
2. *Декларація* про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Алексєєв Ю., Кульчицький С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.) Навчальний посібник. – К.: ЕксОб, 2000. – С. 181–186.
3. *Віднянський С.* Еволюція зовнішньої політики України: (1991–2006): до 15-річчя незалежності України / С. Віднянський, А. Мартинов // Український історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 32–50.
4. *Зленко А.* Формування та реалізація концептуальних засад зовнішньої політики України / Анатолій Зленко // Україна дипломатична. – Випуск 8. – К., 2007. – С. 608–623.
5. *Про основні напрями зовнішньої політики України.* Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
6. *Перепелиця Г.* Російсько-українські відносини в контексті європейської безпеки / Григорій Перепелиця // Україна дипломатична. – Випуск 8. – К., 2007. – С. 633–640.
7. *Касьянов Г.* Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Георгій Касьянов. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
8. *Литвин В.* Зовнішня політика України: 1990–2000 / Володимир Литвин // Віче. – 2000. – № 11. – С. 3–48.
9. *Зленко А.* Поняв, что госсекретарь США Бейкер может наговорить вещей, о которых потом пожалеет, я прервал переговоры и молча вышел из комнаты / Анатолій Зленко // Факты. – 2003. – 6 декабря.
10. *Нариси з історії дипломатії України* / під ред. В. Смоля. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001. – 736 с.
11. *Чекаленко Л.* Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід / Людмила Чекаленко // Зовнішні справи. – 2013. – № 7. – С. 16–19.
12. *Литвин В.* Зовнішня політика України: 1990–2000 / Володимир Литвин // Віче. – 2001. – № 1. – С. 16–46.
13. *Мітрофанова О.* Україна на ЄС: теорія і практика двосторонніх взаємин / Оксана Мітрофанова // Визвольний шлях. – 2005. – № 1. – С. 16–29.
14. *Галик В.* Україна в Європі і світі: навчальний посібник / Володимир Галик. – К.: Знання, 2013. – 364 с.
15. *Шамраєва В.* Становлення українсько-американських відносин: шлях до стратегічного партнерства / В. Шамраєва // Історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 80–86.
16. *Дубинин Ю.* Как была заложена правовая основа российско-украинских отношений / Юрий Дубинин // Новая и новейшая история. – 2008. – № 3. – С. 79–89.
17. *Закон України* “Про основи національної безпеки України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mil.univ.kiev.ua/files/160_671224720.doc
18. *Тодоров І.* Єдиний економічний простір і європейська інтеграція України / І. Тодоров // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 14: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 140–154.
19. *Посельський В.* У пошуках оптимальної стратегії євроінтеграції / В. Посельський // Дзеркало тижня. – 2006. – 11 лютого.
20. *Курнишова Ю.* Пріоритети нового етапу розвитку українсько-американських відносин / Ю. Курнишова, С. Шаров // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – К.: Знання України, 2005. – С. 517–529.
21. *Віднянський С.* Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією / Степан Віднянський // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієв. – Вип. 6–7: 20-й річниця Незалежності України присвячується. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 24–38.
22. *Дергачов О.* Російська гуманітарна стратегія для пострадянського простору / О. Дергачов // Зовнішні справи. – 2009. – № 4–5. – С. 6–10.
23. *Парахонський Б.* Нові реалії двосторонніх відносин України та Росії: виклики та перспективи / Борис Парахонський // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – К.: Знання України, 2005. – С. 529–550.
24. *Манджола В.* Проект будівництва Великої Європи, або міжнародні імперативи зовнішньої політики України / В. Манджола // Зовнішні справи. – 2009. – № 2. – С. 6–9.
25. *Манджола В.* ЄС – НАТО – Росія: місце та перспективи України (за матеріалами конференції) / В. Манджола, М. Капітоненко // Зовнішні справи. – 2009. – № 10–11. – С. 22–25.
26. *Алексієв М., Секо Я.*

Зовнішня політика України в контексті сучасних цивілізаційних викликів / Микола Алексієвць, Ярослав Секо // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Вип. 3. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – С. 84–105; Алексієвць М., Секо Я. Цивілізаційні аспекти еволюції української зовнішньої політики в період незалежності / Микола Алексієвць, Ярослав Секо // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3: Міжнародний збірник наукових праць / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 11–23. 27. Цирфа Ю. На порядку денному – зміни зовнішньополітичної стратегії і тактики / Ю. Цирфа // Віче. – 2011. – № 1. – С. 3. 28. Новакова Н. Геополітичний вимір відносин України та ЄС / Н. Новакова // Віче. – 2011. – № 2. – С. 4–6. 29. Десята нарада керівників закордонних дипломатичних установ України // Зовнішні справи. – 2010. – № 11–12. – С. 7–11. 30. Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” // Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. / редактори: А. Гриценко, М. Кожієл, А. Єрмолаєв, Ф. Флурі. – Київ, 2012. – С. 61–71. 31. Кожара Л. Україна має серйозний шанс отримати квиток у майбутнє // Зовнішні справи. – 2013. – № 1. – С. 5–7. 32. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови країни від здійснення політики позаблоковості” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/35-19/paran11#n11> 33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 34. У НАТО заявляють, що Україна ще не готова до вступу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/27/7069244/> 35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1095197-poroshenko-rasskazal-kogda-ukraina-smojet-rasschityivat-na-chlenstvo-v-nato.html> 36. Власюк О. Зовнішньополітичні пріоритети України / Олександр Власюк // Віче. – 2015. – № 7. – С. 8–10.

Николай Алексеев, Ярослав Секо

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ: ОТ МНОГОВЕКТОРНОСТИ К БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНОСТИ

В статье проанализирована эволюция внешнеполитического курса Украины в период независимости. Основное внимание уделено отношениям Украины с ЕС, НАТО, США и Россией.

Ключевые слова: Украина, внешняя политика, многовекторность, нейтралитет, евроинтеграция, евразийство.

Mykola Aleksieyevets, Jaroslav Seko

UKRAINE'S FOREIGN POLICY: FROM TO MULTIDIRECTIONAL NO ALTERNATIVE

The article analyzes the evolution of foreign policy of Ukraine in the period of independence. The main focus is on Ukraine's relations with the EU, NATO, USA and Russia.

Key words: Ukraine, foreign policy, multi, neutrality, European integration, Eurasianism.